

sian'¹ – wij nemen aan dat daarmee bedoeld is: die het *perfect* had leren beheersen.

★

Op Borneo en in de Grote Oost kwamen aanvankelijk twee Japanse militaire besturen: een legerbestuur voor Nederlands-Borneo (ook Brits-Borneo stond onder bestuur van het Japanse leger) en een marinebestuur voor de Grote Oost, maar in augustus '42 werden het drie marinebesturen: een voor Nederlands-Borneo, een voor Celebes, een voor de rest van de Grote Oost met Ceram, later Ambon, in de Molukken als bestuurscentrum. Van het gezagsgebied van dat derde bestuur werd in januari '43 een gedeelte afgesplitst: Nieuw-Guinea, dat onder een vierde Japans marinebestuur kwam te staan. Die marinebesturen ressorteerden aanvankelijk onder het centrale bestuursbureau van de *Nanjo*-vloot dat in augustus '42 in Makassar, op Celebes dus, begon te functioneren, slechts drie afdelingen kende: Algemene Zaken, Economische Zaken en Volkswelvaart (die derde afdeling verdween in juni '44), en in totaal ver over de duizend, misschien wel tweeduizend, krachten uit Japan had aangetrokken. Dat centrale bestuursbureau werd evenwel in juli '44, met achterlating van het bureau Algemene Zaken, van Makassar naar Soerabaja overgeplaatst; het was toen tot slechts vijftig krachten gereduceerd – gegeven de moeilijkheden die de Japanners ondervonden bij het onderhouden van verbindingen in de Grote Oost en gegeven de nadering van MacArthurs troepen langs de noordkust van Nieuw-Guinea, was het accent komen te liggen bij de vier lagere militaire besturen die toen in

de Europeanen in het algemeen en de Hollanders in het bijzonder met vernieuwde hevigheid doen oplaaien.' (J. B. Bouwer: *Dagboek*, p. 112 (26 sept. 1942), IC).

Nadien stond Japan nog één uitwisseling toe: van Amerikaanse burgers tegen Japanners. Ca. vijftienhonderd Amerikanen konden er gebruik van maken. Die uitwisseling vond in september '43 plaats in het Portugese Goa in Voor-Indië. De Britse regering poogde in die tijd een derde uitwisseling tot stand te brengen en de Nederlandse stelde haar toen voor, dat in die uitwisseling zes-en-veertig in Indië geïnterneerde Nederlanders zouden worden betrokken van wie zij zes wilde toevoegen aan haar geheime diensten in Australië en op Ceylon. De Nederlandse regering wenste ook dat gouverneur-generaal van Starckenborgh in de uitwisseling zou worden betrokken, maar dat denkbeeld werd door de Japanse regering afgewezen: de gouverneur-generaal was, deed zij weten, als opperbevelhebber een militair. Trouwens, die gehele derde uitwisseling (waarover nog in juli '45 Nederlandse stukken werden opgesteld) werd door Japan geweigerd.

¹ Kanahale, p. 257.